

Інформаційна довідка
щодо проекту Постанови про визнання та засудження репресій органів
радянської військової адміністрації, здійснених проти угорців та німців
Закарпаття в період 1944–1946 років
*(реєстр. № 13096 від 12.03.2025)**

***Анотація.** В інформаційній довідці викладено результати аналізу тексту Постанови про визнання та засудження репресій органів радянської військової адміністрації, здійснених проти угорців та німців Закарпаття в період 1944–1946 років (реєстр. № 13096 від 12.03.2025), історичних і правових підстав для її прийняття.*

***Ключові слова:** органи державної влади Радянського Союзу, репресії проти угорців та німців Закарпаття (1944–1946), історична справедливість, національність, депортація.*

Вступ. До Верховної Ради України внесено проект Постанови про визнання та засудження репресій органів радянської військової адміністрації, здійснених проти угорців та німців Закарпаття в період 1944–1946 років (реєстр. № 13096 від 12.03.2025) (далі – проект Постанови), метою якої, як зазначено в пояснювальній записці, є забезпечення історичної справедливості шляхом визнання та засудження злочинних репресій, вчинених органами влади Радянського Союзу проти цивільного населення Закарпаття угорської та німецької національностей у 1944–1946 роках.

Цілком підтримуючи наміри встановлення історичної справедливості та зміцнення громадянської злагоди в Україні, вважаємо за доцільне висловити такі міркування щодо обґрунтування історичних та правових підстав прийняття Верховною Радою України Постанови № 13096 від 12.03.2025.

Основна частина. Сутнісно проектом пропонується *звужений підхід щодо засудження репресивної політики* органів державної влади Радянського Союзу, оскільки йдеться лише про угорців та німців Закарпаття. Таким чином підтримується локальний, а не загальний підхід до встановлення історичної справедливості. Натомість, такі характеристики радянських репресій, як національність, територія та хронологія, є значно ширшими, ніж запропоновані у проекті Постанови.

Репресії застосовувалися й до інших осіб, які проживали на території Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – Україна) та належали до різних національностей, зокрема були громадянами чи представниками національностей держав, що брали участь у Другій світовій війні на стороні Німеччини. Так, загальновідомими є акції періоду з 1940 року до середини 1950-х років із депортацій багатоетнічного місцевого населення, зокрема румун та болгар, а також євреїв, кримських татар, караїмів, кримчаків, вірмен, греків, молдован, гагаузів, українців, росіян, які проживали на території Півдня України¹. Доволі широко висвітлено в науковій літературі перебіг репресій щодо громадян німецької національності в інших регіонах України, зокрема їх

¹ Comisia Prezidentiaala pentru analiza dictaturii comuniste din Romania. Raport final. Cristian Vasile (ed.), Dorin Dobrinu (ed.), Vladimir Tismaneanu (ed.). Bucharest: Humanitas, 2006. 663 p.
URL: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf

депортація з територій Криму, Запорізької, Донецької, Луганської та інших областей, що здійснювалася протягом 1941–1946 років². Загальновідомо, що репресивні заходи проти осіб польської національності тривали понад десять років – із 1935 по 1946 роки – й охоплювали значну територію – Київську, Житомирську, Хмельницьку, Вінницьку області та області на Заході України³.

З огляду на зазначене, доцільніше підготувати, орієнтуючись на Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 років» № 962-ХІІ від 17.04.1991, проект Постанови Верховної Ради України про засудження репресій органів державної влади Радянського Союзу незалежно від регіону проживання та національної приналежності репресованих осіб. Саме такий підхід, на нашу думку, сприятиме встановленню історичної справедливості та зміцненню громадянської злагоди в Україні.

Засудження репресій органів державної влади Радянського Союзу проти, зокрема, представників тих чи інших національностей в Україні на рівні правового акта Верховної Ради України *потребує належного наукового обґрунтування відповідних історичних і правових підстав*. На нашу думку, дослідницький доробок українських істориків із проблематики репресій проти угорців та німців Закарпаття у 1944–1946 роках⁴, який станом на сьогодні має локальний характер, потребує подальшого доповнення, зокрема через залучення науково-дослідних установ Національної академії наук України, наукових підрозділів закладів вищої освіти тощо. Доцільно запровадити, наприклад, науково-експертні обговорення на загальнонаціональному рівні із залученням усіх заінтересованих сторін, зокрема представників національностей, щодо яких здійснювалися репресивні заходи.

На нашу думку, *пропозицію щодо засудження та визнання злочинного характеру Постанови Військової ради 4-го Українського фронту «Про реєстрацію солдатів і офіцерів німецької та угорської армій, військовозобов'язаних, чиновників і службовців угорської поліції та*

² Депортація німців України 1941–1946 рр. Збірник документів / Упорядники А. Айсфельд, О. Айсфельд; Передмова А.Кудряченка; Вступ А. Кудряченка і А. Айсфельда. – ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ, 2021. 280 с.; Депортація етнічних німців України у віддалені райони Радянського Союзу: до 80- річчя трагедії. Збірник наукових праць / за заг. ред. член-кор. НАН України, д.і.н., проф., Кудряченка А.І., наукова редакція Солошенко В.В.; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 352 с. ; Першина Т.С. ДЕПОРТАЦІЯ ГРОМАДЯН НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ З ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР 1941–1942. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К., 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Deportaciya_nimciv

³ Лісевич І.Т. ДЕПОРТАЦІЇ ПОЛЯКІВ З ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К., 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Deportacii_polyakiv ; Опублікували документи про репресії проти поляків в УРСР під час Великого терору. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2020/12/4/158617/>

⁴ Міщанин В. ДЕПОРТАЦІЇ НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ІЗ ЗАКАРПАТТЯ 1944 – 1946 рр.: ПРИЧИНИ, ХІД, НАСЛІДКИ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2022. №1 (46). С. 54–61. URL: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(46\).2022.256790](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(46).2022.256790) ; Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси 1944-1955 рр. [Текст] : арх. док. і матеріали / Закарпат. облдержадмін. [та ін.]; [упоряд. О. М. Корсун ; редкол.: І. І. Качур (голова) та ін.]. Ужгород : Карпати, 2012. 778 с.; Дупко Ю. Застосування принципу колективної провини щодо угорців та німців Закарпаття. Виконання постанов Воєнної ради 4-го Українського фронту у світлі донесень НКВС 1944-1946 рр. Монографія. Ужгород-Будапешт. 2018. 232 с. URL: https://szolyvaipark.org/wp-content/uploads/2021/11/Dupko_Verstka_compressed2.pdf

жандармерії на території Закарпатської України» № 0036 від 13 листопада 1944 року *доцільно вивчити та обговорити на рівні експертів.*

Слід зважати на те, що формальна приналежність до армій Угорщини або Німеччини не може бути підставою для визнання особи винною, а може бути підставою лише для відповідного розслідування. Отже, об'єктивну відповідь на питання щодо злочинності рішення Військової ради 4-го Українського фронту про реєстрацію солдатів і офіцерів німецької та угорської армій, чиновників і службовців угорської поліції та жандармерії на території Закарпатської України, на нашу думку, мають надати досвідчені науковці, які спеціалізуються на означеному історичному періоді. Крім того, потрібно взяти до уваги, що репресивні заходи проти угорців та німців Закарпаття в період 1944–1946 років здійснювалися не лише на виконання названої Постанови Військової ради 4-го Українського фронту, а й на підставі положень інших нормативно-правових актів, якими запроваджувалася дискримінаційна політика Радянського Союзу на території Закарпаття.

Потребує уточнення термінологічний апарат проекту Постанови. В Україні традиційним для використання в нормативно-правових актах та юридичній літературі є термін «громадськість», а не «цивільна громадськість», як пропонується у проекті Постанови. З урахуванням суб'єктного складу виконавців репресивних дій, варто обрати один із двох термінів, що одночасно використовуються у проекті Постанови: «органи радянської військової адміністрації» або «органи влади Радянського Союзу».

Висновки. Підсумовуючи, варто наголосити на *потребі історико-правової експертизи* верифікованого тексту Постанови Військової ради 4-го Українського фронту «Про реєстрацію солдатів і офіцерів німецької та угорської армій, військовозобов'язаних, чиновників і службовців угорської поліції та жандармерії на території Закарпатської України» № 0036 від 13 листопада 1944 року. *Доцільно запровадити експертно-громадське обговорення проекту Постанови* про визнання та засудження репресій органів радянської військової адміністрації, здійснених проти угорців та німців Закарпаття в період 1944–1946 років (реєстр. № 13096 від 12.03.2025) із залученням усіх заінтересованих сторін, зокрема *фахівців з історії Другої світової війни Інституту історії України НАН України та інших наукових і освітніх установ, а також представників національностей, щодо яких здійснювалися репресивні заходи.*

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*